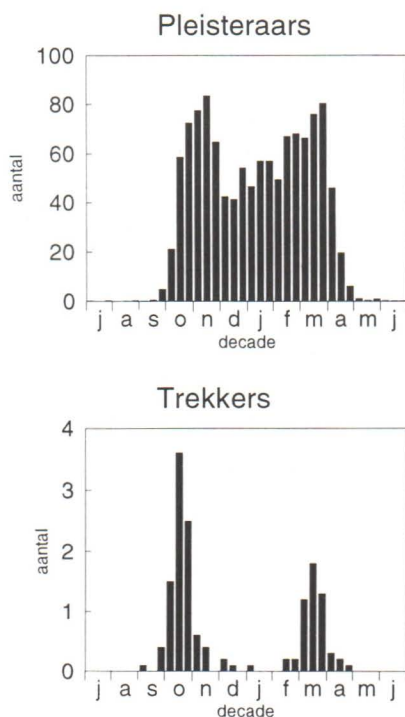

Geen heideveld zonder Klappekster?

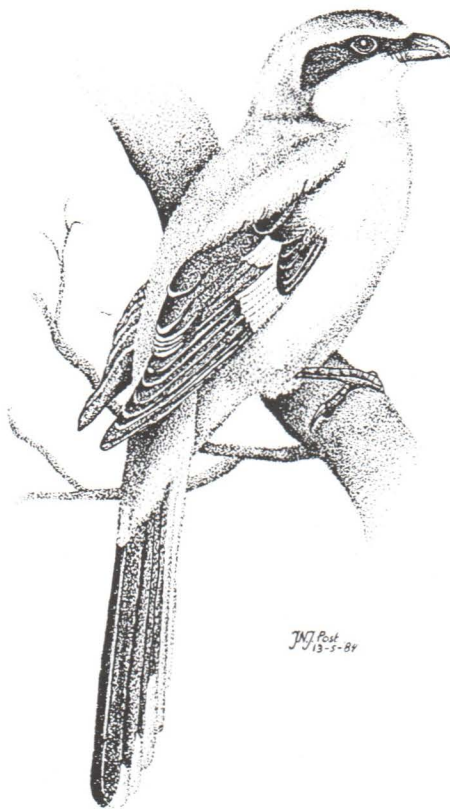
Klappeksters zijn als broedvogel vrijwel verdwenen uit Nederland. De laatste jaren was het aantal paren dat aan SOVON gemeld werd te tellen op de vingers van één hand. Gelukkig is daarmee niet de kans voorbij om deze spetter in ons land te zien. Zweedse Klappeksters trekken immers naar ons land om er te overwinteren of benutten Nederland als stopplaats op weg naar het zuiden, dat voor hen zo ongeveer ter hoogte van België ophoudt. Een Klappekster in een dode boom fleurt een dagje vogelen aardig op, en in het BSP Niet-broedvogels (BSP) is het een van de talrijkst gemelde soorten. Hoe staat het met deze haaksnavel?

Wanneer Klappeksters

De vroegste buitenlandse Klappeksters arriveren eind september in Nederland, de laatste verlaten het eind april. Tussen eind september-half november worden af en toe overtrekkende vogels opgeschreven, vooral medio en eind oktober. Maar levert opnieuw een golfje op. Het aantal pleisteraars neemt vanaf half oktober sterk toe, bereikt een top medio november en zakt dan wat in. Waarschijnlijk is dit deels een gevolg van doortrek naar elders, maar inzakkende waarnemersactiviteiten spelen eveneens een rol. Het is niet voor niets dat de kerstvakantie een opleving in het aantal waarnemingen veroorzaakt. Vanaf half februari en vooral in maart lijken

Figuur 1. Seizoenspatroon van Klappekster in 1989-98 (gemiddeld aantal vogels per maanddecade). Pleisteraars en overtrekkende vogels zijn apart aangegeven.

Klappekster (Hans Post)

de aantallen weer toe te nemen, om in de eerste helft van april scherp af te nemen. De opleving zal gedeeltelijk worden veroorzaakt doordat de terugtrek een aanvang neemt. Waarschijnlijk even belangrijk is, dat vogelaars nu heidevelden en andere potentieel geschikte gebieden weer wat vaker gaan bezoeken, bijvoorbeeld in het kader van broedvogelinventarisaties.

Ook het gedrag van Klappeksters is deels debet aan de midwinterdip. Zitten ze in najaar en voorjaar hardnekkig vaak op vaste en opvallende

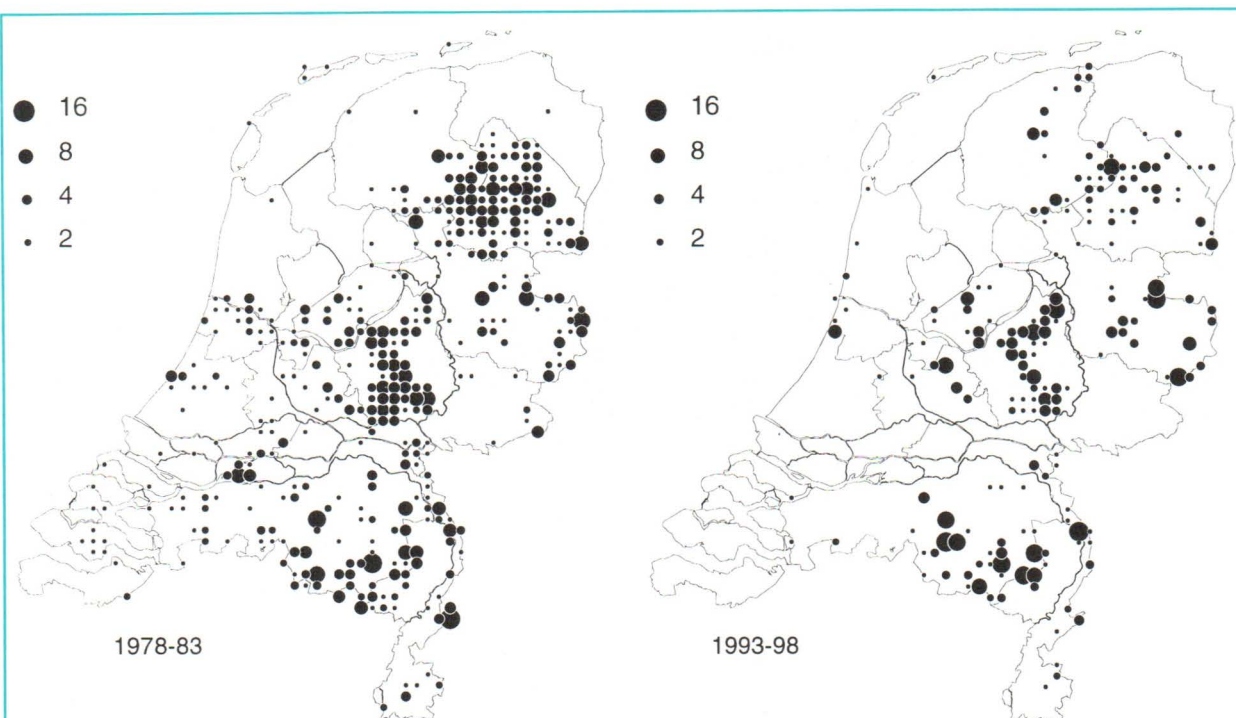
zitposten in open terrein, in de winter zwerven ze vermoedelijk wat meer rond en komen ze soms tot in open bos, waar ze veel minder opvallen.

Verspreiding nu en toen

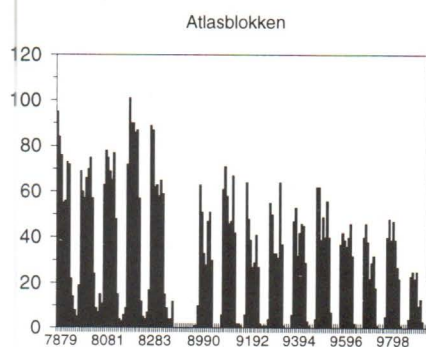
De huidige winterverspreiding valt grotendeels samen met de heide- en hoogveengebieden op de zandgronden. Zo zijn bekende natuurreservaten als Fochtelooërveen, Bargerveen (Drenthe), Engbertsdijkerven, Haaksbergerveen (Twente), Kampina, Oirschotse Heide, Deurnse Peel (Noord-Brabant) en de Hamert (Limburg) op de kaart herkenbaar aan de dikke stippen. Deze geven aan dat de soort hier (vrijwel) jaarlijks overwintert. Het dichtst verspreid is de soort op de Veluwe, waar vrijwel alle grotere heidevelden 's winters hun Klappekster hebben. Ook op vele kleinere heidevelden elders is een winterse ontmoeting echter niet ongebruikelijk. Hoe zeldzaam de soort in de lage delen van Nederland geworden is, blijkt pas wanneer we de kaart van 1978-83 eraan naast leggen. In de tijd van de 'Wintervogelatlas' zijn in delen van het riviereengebied, rond het Noordzeekanaal, in de Biesbosch en in Zeeland aardig wat Klappeksters gemeld; gebieden die nu leeg zijn. Er staat slechts weinig terreinwinst tegenover, bijvoorbeeld in het Lauwersmeer (een recent verschijnsel, want vrijwel alle waarnemingen dateren vanaf de winter 1997/98).

Ook op de hoge gronden is de verspreiding echter magerder geworden. Dit geldt dan vooral het agrarisch cultuurland. Klappeksters die volledig in cultuurlandschap overwinteren (en er niet alleen zo af en toe langsscheren tijdens het voedsel zoeken) zijn zeldzaam geworden.

In door cultuurlandschap gedomineerde landschappen is de soort dan ook bijna verdwenen (let op de leegtes in de Achterhoek en Zuid-Limburg). Op atlasblokniveau (5x5 km) bedraagt de afname 30% ten opzichte van begin jaren tachtig. Zelfs wanneer we rekening houden met een wat hogere waarnemingspanning destijds, is het verschil te groot om toeval te kunnen zijn.

Figuur 2. Verspreiding van overwinterende Klap-eksters in 1978-83 en 1993-98 per atlasblok. De dikte van de stip is een maat voor het aantal maanden (theoretisch maximum: 15) dat de soort gemeld is in de periode december-februari.

Figuur 3. Aantal atlasblokken met een melding in 1978-83 en 1989-98. De gegevens van het laatste seizoen zijn nog niet volledig binnen.

Lijst van contactpersonen Bijzon- dere Soorten Project niet-broedvo- gels. De post voor de contactperso- nen loopt via SOVON.

Noord-Holland-Noord Ko van Gent
Friesland Dick Schut
Groningen Theo Bakker
Drenthe Michel Klemann
Twente Bé van Kuik
Overijssel-West Vincent Martens
Flevoland Henny van den Heuvel
Noord-Holland-Zuid Patrick Bergkamp
Zuid-Holland-Noord Hans Westerlaken
Utrecht André van Kleunen
Veluwe Bernd de Bruijn
Achterhoek Erik Ernens
Grote Rivieren Peter Eekelder
Zeeland Alex Wieland
Brabant-West Peter Krijnen
Brabant-Oost Piet van den Hout
Limburg Ran Schols
Zuid-Holland-Zuid Hans Mom

Trekstrategie en terreinbeheer

De afname van de Klap-ekster als wintergast viel vanaf medio jaren ze-
ventig in toenemende mate op en is
indertijd gedocumenteerd door Rob
Bijlsma (*Limosa* 59: 94-96, 1986).
Destijds luidde de conclusie dat de
afname vooral toe te schrijven zou zijn
aan verandering in trekgedrag: de
(florerende) Zweedse populatie zou
dichter bij huis blijven overwinteren.
Of dit de enige reden was, valt te be-
twijfelen. Het zal niet toevallig ge-
weest zijn dat de grootste leegloop in
het agrarisch cultuurlandschap
plaatsvond. Vermoedelijk is de voed-
selsituatie in het moderne boerenland
onvoldoende om Klap-eksters door de
winter te loodsen.

In heide- en hoogveengebieden
lijkt de soort het momenteel zeker niet
slechter te doen dan bijna twee de-
cennia geleden. In veel van deze
gebieden is terreinbeheer uitgevoerd
dat gunstig is voor deze soort, zoals
het open kappen van verboste gebie-
den (verbeterde jachtmogelijkheden:
meer uitzicht, toename muizenpopu-
laties) en de introductie van grote
grazers (met in hun kielzog een toe-
nemend aantal mestkevers, even-
eens een interessante prooi-soort).
Voorbeelden van een toename van
het aantal overwinterende Klap-
eksters na gunstige beheersmaatregelen
zijn uit verschillende gebieden
bekend, bijvoorbeeld in de Grootte

Peel (zie het recente boek van Carlo
van Seggelen).

Het zou ongetwijfeld de moeite
waard zijn om de verspreiding van
Klap-eksters in relatie tot de terrein-
omstandigheden in meer detail te
analyseren dan hier mogelijk is. Aan
het vervolmaken van het versprei-
dingsbeeld, de basis van zo'n ana-
lyse, kunnen vogelaars hun bijdrage
leveren door waarnemingen trouw in
te (blijven) sturen. In veel regio's
wordt zelfs in groepsverband perio-
diek een Klap-ekster-simultaantelling
gehouden, waarbij alle geschikte
locaties tegelijkertijd bezocht worden.
Navolgenswaardige voorbeelden zijn
te vinden in Twente, op de ZO-Velu-
we en in de Kempen. Voorts zou het
nuttig zijn om alle onderzoek naar de
voedselkeus dat nu versplinterd
plaatsvindt eens te bundelen. Het
voedselonderzoek van Hans Esselink
en medewerkers heeft voor de
Grauwe Klauwier sterke aanwijzingen
opgeleverd dat voedsel de reden is
waarom deze soort in ogenschijnlijk
geschikte habitats niet (meer) voor-
komt. Het zou nuttig zijn om te weten
hoe dat bij de Klap-ekster zit. Mis-
schien dat kleine veranderingen in
beheer voor overwinterende Klap-
eksters gunstig zouden kunnen uit-
pakken. Geen heideveld zonder Klap-
ekster!

— Fred Hustings & Erik van Winden